

izvirno znanstveno delo

UDK 929. Attems I. M.

930.85:728.8(497.4 Podčetrtek)"1715/1723"

prejeto: 25. 1. 1999

Igor Weigl

dipl. umetnostni zgodovinar
SI-2250 Ptuj, Potrčeva 50/a

Prenova gradu Podčetrtek v letih 1715–1723

IZVLEČEK

Grof Ignacij Marija Attems (1652–1732), sodi med pomembnejše naročnike baročne umetnosti na Štajerskem, ob prenovi gradu Podčetrtek v letih 1715–1723 pa je sodeloval v vlogi arhitekta. Članek obravnava tudi slikarja Franca Ignacija Flurerja in njegova dela pred letom 1723, zaključuje ga vrednotenje gradu Podčetrtek.

SUMMARY

THE RENOVATION OF THE PODČETRTEK CASTLE IN THE YEARS 1715-1723

The count Ignacij Marija Attems (1652–1732) was one among the important consignees of baroque art in Styria during the renovation of the Podčetrtek castle in the years 1715–1723 where he was active in the role of the architect as well. The article deals with the painter Franc Ignacij Flurer and his works before 1723, and is concluded with evaluation of the Podčetrtek castle.

Ključne besede: Ignacij Marija Attems, grad Podčetrtek

V članku želim opozoriti na Ignacija Marijo grofa Attemsa, ki je s svojim posegi na umetnostnem področju izrazilo presegel lokalne okvirje in na danes dobesedno razpadajoči grad Podčetrtek, ki ga je omenjeni grof v letih 1715–1723 spremenil iz renesančne utrdbe v baročno rezidenco.¹

I.

Z Ignacijem Marijo grofom Attems–Heiligenkreuzem (1652–1732) je mogoče povezati vidnejše spomenike profane baročne umetnosti na Štajerskem.² Bil je drugi sin kranjskega vicedoma Janeza

Friderika³ in njegove tretje soproge Marije Frančiške, rojene markize Strozzi. Krščen je bil 15. avgusta 1652 v ljubljanski stolnici, botrila pa sta predstavnika dveh najuglednejših kranjskih družin, grof Herbart Auersperg in grofica Eleonora Thurn, rojena markiza Gonzaga.⁴ Velja omeniti tudi tri sestre iz tega zakona. Klara Terezija grofica Attems je leta 1672 vstopila v samostan klaris v Mekinjah, kjer je bila šestkrat zapovrstjo izbrana

občine Slovenska Bistrica, II, Slovenska Bistrica 1990, pp. 146–148; Od tod citirano Frank–Šerbelj 1990.

³ Janez Friderik je bil v kranjske deželne stanove sprejet 16. januarja 1643, cesar Ferdinand III. ga je leta 1649 imenoval za kranjskega vicedoma. Umrli je 15. decembra 1663 v Ljubljani, pokopan je v kapucinskem samostanu v Vipavskem križu, ki ga je sam ustanovil. Glej: Ilwof, Franz: Die Grafen von Attems Freiherren von Heiligenkreuz in ihren wirken in und für Steiermark. Gradec 1897, p. 14. Od tod citirano: Ilwof 1897.

⁴ Schivitz Von Schivitzhoffen, Ludvig: Der Adel in Matriken des Herzogtums Krain. Gorica 1905, p. 9. Koblar, A(nton): Ljubljančani v 17. stoletju; Izvestja muzejskega društva za Kranjsko, X, Ljubljana 1900, p. 181. NŠAL, Krstne knjige, Ljubljana, sv. Nikolaj, 1643–1653, pp. 304–305.

¹ Članek je nastal med avtorjevim podiplomskim študijem, ki ga finančno podpira Ministrstvo za znanost in tehnologijo, za kar se mu na tem mestu zahvaljujem. Za ljubeznivo posredovanje arhivskega gradiva pa se želim zahvaliti osebju Arhiva Slovenije, Zgodovinskega arhiva Ptuj in Nadškofijskega arhiva v Ljubljani.

² Grad Brežice, dvorec Štatenberk, palača v Gradcu, grad Podčetrtek, grad Slovenska Bistrica, dvorec Gösting. O Ignaciju Mariji Attemsu in z njim povezanimi spomeniki sta doslej najobširneje pisala: Frank, Ulrike in Šerbelj, Ferdo: Kratka zgodovina grofov Attems, Zbornik

za opatinjo in je umrla leta 1706.⁵ Marija Agnes se je leta 1667 poročila z grofom Otom Thurnom iz beljaške linije, po njegovi smrti leta 1678 je postala dvorna dama cesarice Eleonore Gonzaga, vdove po Ferdinandu III. Marija Ana se je leta 1670 poročila z grofom Ludvikom Zollnerjem. Po njegovi smrti, se je leta 1683 znova poročila na Štajerskem, tokrat z grofom Jurijem Stubenbergom.⁶

Ker raziskav, ki bi življenje Ignacija Marije Attemsa obravnavale tudi po zgodovinski plati, ni, je mogoče navesti le nekaj, časovno precej oddaljenih, podatkov k njegovi biografiji. Ignacij Marija je leta 1673 obiskoval latinsko šolo v Rušah.⁷ Šola, njen učni program je verjetno ustrežal stopnji jezuitske gimnazije, je uživala velik ugled, saj so se tukaj šolali dečki iz vse Notranje Avstrije, pa tudi Ignacij Marija je sem poslal svoje sinove.⁸ V ljubljanski stolnici ga srečamo 31. julija leta 1678, ko je bil, skupaj z Elizabeto Pernburg, boter ob krstu Ignacija, sina Klavdija in Ane Marije della Fontana.⁹

Leta 1683 ga je cesar Leopold I. imenoval za svetnika dvorne komore, leta 1689 so ga štajerski deželni stanovi imenovali za vrhovnega proviantnega mojstra slavonske in petrinjske marke. To službo je opravljal do leta 1703, poročil o morebitni vojaški karieri Ignacija Marije ni.¹⁰

Ignacij Marija se je 5. februarja 1685 poročil z grofico Marijo Regino Wurmbrand, ki mu je rodila sedem otrok. Po njeni smrti se je 28. septembra 1715 poročil z grofico Kristino Krescentijo Herberstein, ta zakon je ostal brez otrok.¹¹

Leta 1682 je Ignacij Marija kupil gosposčino Podčetrtek (Landsberg), ki jo je država zasegla Ivanu Erazmu grofu Tattenbachu.¹² Z večjo pre-

novu gradu je verjetno začel šele po letu 1715, saj je na temenu grajskega portala ob njegovem grbu izklesan tudi grb njegove druge žene Kristine Krescentije grofice Herberstein.¹³

Prenova oziroma barokizacija gradu Podčetrtek, ni bil prvi gradbeni podvig Ignacija Marije. Že v devetdesetih letih 17. stoletja je pričel z zidavo dvorca oziroma vile Štatenberk, okoli leta 1700 je sledila prenova gradu Brežice, med leti 1702-1705 je sezidal palačo v Gradcu. Pri gradnji slednje je dokumentirano sodelovanje arhitekta Joachima Carloneja, vendar je Wiltraud Resch opozorila, da Attemsova palača ne kaže veliko sorodnih potez z ostalimi, arhivsko izpričanimi Carlonejevimi deli.¹⁴ Avtorica meni, da bi bilo, zaradi prepletanja tradicionalnih in sodobnih elementov, mogoče vsaj zasnovu palače pripisati Ignaciju Mariji, Joachim Carlone pa naj bi poskrbel za njeno izvedbo.¹⁵

Domnevo o arhitekturnem ustvarjanju Ignacija Marije podpira tudi njegov portret, upodobljen je skupaj s tremi starejšimi sinovi, ki ga je Frančišek Karl Remb okoli leta 1700 naslikal za slavnostno dvorano gradu v Brežicah.¹⁶ Grof je v oblačilu "all'antica" bolj slečen kakor oblečen, s šestilom in načrtom v roki, z dvema nepogrešljivima atributoma arhitekture torej, se nam kaže kot arhitekt.¹⁷

Omeniti gre tudi freske v slavnostni dvorani gradu Slovenska Bistrica. Dvorano je leta 1721 freskiral Franc Ignacij Flurer, ki je svoje delo signiral in datiral.¹⁸ Na severni steni sta ob grbu

schichte ihrer Herrschaften und Gülden, Städte und Märkte. München 1962, p. 235; Stopar, Ivan: Grad Podčetrtek. Ljubljana 1995, p. 19; od tod citirano Stopar 1995. Ilwof 1897, p. 16, navaja, da je Ignacij Marija gosposčino kupil leta 1686.

- 5 Klara Terezija je bila krščena 14. julija 1654. Botrila sta ljubljanski knezoškof Oton Friderik grof Buchheim in Poliksenija grofica Portia. Nadškofijski arhiv Ljubljana, Krstne knjige, Ljubljana, sv. Nikolaj, 1653-1664, p. 47. Verjetno je naročila oltar sv. Frančiška Asiškega v mekinjski cerkvi, saj je na njegovi menzi upodobljen grb grofov Attems. Glej: Polajnar-Frelj, Nataša: Črni kamniti oltarji ob koncu 17. in na začetku 18. stoletja v Sloveniji, magistrska naloga, tipkopis. Ljubljana 1997. p. 129; s starejšo literaturo.
- 6 Biografski podatki sester Attems-Heiligenkreuz so povzeti po: Guelmi, Girolamo: Storia genealogico-cronologica degli Attems Austriaci. Gorica 1783, p. 116. Od tod citirano Guelmi 1783.
- 7 Mlinarič, Jože: Seznam imen iz Latinske kronike, Ruška kronika. Maribor 1985, p. 156.
- 8 O poučevanju v ruški šoli glej: Vrbnjak, Viktor: Osnovno šolstvo v Rušah do leta 1918, Ruška kronika. Maribor 1985, pp. 409-414. O Ignacij Marijinih sinovih v njej pa: Mlinarič ibid., p. 189. in 201. Dizma in Tadej sta bila vpisana leta 1698, Ernest Amadej leta 1703.
- 9 NŠAL, Krstne knjige, Ljubljana, sv. Nikolaj, 1678-1686, p. 2. Koblar, A(nton); Ljubljancani v 17. stoletju, Izvestja muzejskega društva za Kranjsko, X, Ljubljana 1900, p. 181; navaja, da je bil krst 28. julija 1678.
- 10 Guelmi 1783, p. 133; Ilwof 1897, p. 18.
- 11 Guelmi 1783, p. 134; Ilwof 1897, pp. 18-19.
- 12 Pirchegger, Hans: Die Untersteiermark in der Geschichte ihrer Herrschaften und Gülden, Städte und Märkte. München 1962, p. 235; Stopar, Ivan: Grad Podčetrtek. Ljubljana 1995, p. 19; od tod citirano Stopar 1995. Ilwof 1897, p. 16, navaja, da je Ignacij Marija gosposčino kupil leta 1686.
- 13 Guelmi 1783, p. 154; navaja, pri tem omenja "libri parochiali di Gratz", da sta se poročila 28. septembra 1715. Primerjaj tudi genealoške tabele objavljene v Cimperman-Lipoglavšek, Marjana: Iluzionistične poslikave gradov v lasti družine Attems na slovenskem Štajerskem, ZUZ, n. v. IX, Ljubljana 1972, p. 7 in Frank-Šerbelj 1990, p. 152.
- 14 Resch, Wiltraud: Grazer Barockpalais - Ihre Stellung im überregionalen Kontext; Barock-regional-international, Kunsthistorisches Jahrbuch, 25. Graz 1993, pp. 311-312.
- 15 Ead., ibid., p. 312.
- 16 Frank-Šerbelj 1990, p. 146; slika je v zasebni lasti v Avstriji, na podlagi objavljene fotografije ni mogoča identifikacija tloris.
- 17 Tudi sicer je ikonografija brežiške slavnostne dvorane, celotno stropno zrcalo je namenjeno personifikacijam umetnosti in znanosti, v tem ji je soroden tudi strop slavnostne dvorane v Štatenberku, razmeroma nenavadna za precej militantno nastrojen čas okoli leta 1700. Žal še zmeraj pogrešamo natančno ikonografsko in ikonološko analizo svetnih poslikav, ki jih je naročil Ignacij Marija Attems. O atributih arhitekture: RIPA, Cesare: Iconologia, Padova 1611, Garland Publishing, Inc., New York & London, 1976, p. 26.
- 18 Glej tudi: Murovec, Barbara: Grafični listi po Simonu Vouetu in Charlesu Le Brunu kot predloge za baročne stropne poslikave na Kranjskem in Štajerskem, Acta historiae artis Slovenica 1, Ljubljana 1996, p. 17. Avtorica

Ignacija Marije putta z atributi slikarstva in arhitekture, dveh umetnostnih zvrsti, ki ju je naročnik fresk vseskozi podpiral.

Natančnejšo predstavo o arhitekturnem ustvarjanju Ignacija Marije dobimo na podlagi računa za dela, ki jih je v letih 1718–1719 na gradu Podčetrtek izvršil celjski meščan in kamnosek Matija Pacht.¹⁹ Za izdelavo urnega okna, verjetno tega, kar danes imenujemo urni stolpič, po pokazanem mu načrtu njegove ekscelence, je kamnosek zahteval 40 goldinarjev. V njegovi ekscelenci smemo videti Ignacija Marijo Attemsa, ki je delo naročil in tudi plačal. V opombi na dnu strani, Ignacij Marija jo je na gradu Slovenska Bistrica pripisal 20. februarja 1720, izvemo, da je kamnosek za izdelavo urnega okna dobil 28 goldinarjev. Omemba Ignacija Marije kot avtorja načrta potrjuje domneve, da je grof tudi z načrtovanjem aktivno posegal v naročene gradnje. Obseg tovtstnih posegov bo mogoče natančneje določiti z nadaljnjim študijem njegovih gradenj in arhivskih virov.

Urni stolpič, 1718–1719, stanje 19. oktobra 1998.

Urni stolpič v Podčetrtku je še ohranjen in je postavljen na vrhu vzhodnega grajskega krila. Sestavljen je iz kvadratnega okvirja, ki ga zaključuje ločno čelo, ob njem sta dve voluti. Urni mehanizem je skoraj povsem uničen. Ignaciju Mariji je mogoče pripisati tudi urni stolpič na gradu v Brežicah, njegov zaključek ni ohranjen, ki je le

trdi, da je Flurer dvorano v Slovenski Bistrici poslikal leta 1722 po naročilu Dizme grofa Attemsa. To ne drži, saj je Dizma postal lastnik gradu Slovenska Bistrica šele po smrti svojega očeta Ignacija Marije, leta 1732. Dizma je v letih 1713–1715 resda bil poročen z Marijo Zofijo grofico Herberstein, vendar se je leta 1717 poročil z Marijo Julijano grofico Wildenstein; glej Guelmi 1783, p. 138 in opombo 13.

¹⁹ ARS, Graščinski arhivi XIX, PODČETRTEK, HARTENSTEIN, OLIMJE, Dominicalia, fsc. 8, ovoj 1721. Fond ni paginiran, zato navajam ovoje po letih. Transkripcijo računa za dela, ki jih je v letih 1718–1719 za Podčetrtek izvršil Matija Pacht objavljam v prilogi.

varianta zgornjega. Zaključeno skupino tvorijo portal, ki vodi na brežiško stopnišče, glavni portal gradu Podčetrtek in portal v obzidju gradu v Slovenski Bistrici. Vsi naštetih so precej samosvojih oblik, njihova igriva in izrazito linearna zasnova kaže na avtorja, ki je bil bolj več risanja, kakor pa dejanskega zidanja. Menim, da so tudi ti delo Ignacija Marije.

Takšno arhitekturno ustvarjanje za plemiča, ki je živel okoli leta 1700, ni presenetljivo. Osnova plemiške vzgoje je bila bogaboječnost in krepostnost, vendar se je mladi plemič moral naučiti tudi pisati, brati, tujih jezikov, izbranega govorjenja in vedenja, ravnanja z orožjem ter jezdenja in plesanja. Seznaniti se je moral s pravnim redom, zgodovino, geometrijo in z njo povezanimi vojaškimi znanostmi. Sem sodi tudi poučenost o vojaški in civilni arhitekturi in z njima povezano risanje, obvladovanje slednjega pa je plemiču pomagalo tudi pri podajanju sodb o slikarstvu. Izobraževanje se je zaključilo s potovanjem po Evropi, na katerem je bilo pridobljeno znanje moč poglobiti in obenem pridobiti tudi nova. Šele tako oborožen plemič je mogel primerno reprezentirati svoj stan in njegov položaj v družbi.²⁰

Arhivskih virov, ki bi govorili o nivoju izobrazbe Ignacija Marije, je bilo objavljenih le malo,²¹ razvozlana ikonografija fresk v podružnični cerkvi Device Marije na Pesku v Slakah pri Podčetrtku, v 18. stoletju je bila romarska, in grajske kapele v Slovenski Bistrici, poslikavo obeh je naročil Ignacij Marija Attems, pa vendarle kaže na kaj več, kot le omembe vredno izobrazbo.²²

Ob številnih poslikavah cerkvenih in svetnih notranjščin, ki jih je Ignacij Marija naročil, ter ob slikarjih, ki zanj niso le delali, ampak tudi živeli, se zastavlja vprašanje, če in kakšne slike je grof zbiral. Ker študij o zbirateljstvu na Slovenskem ni, ostaja vprašanje odprto, historiat galerije Attems–Heiligenkreuz pa je mogoče orisati vsaj z nekaterimi opornimi točkami.

Začetek galerije smemo iskati vsaj v sredini 17. stoletja, zbirka pa je bila, vse do svojega konca po

²⁰ Heiß, Gernot: Standeserziehung und Schulunterricht. Zur Bildung des niederösterreichischen Adelligen in der frühen Neuzeit, Adel im Wandel, razstavni katalog. Rosenburg 1990, pp. 391–427. O vzgoji in izobrazbi kranjskih plemičev v času med 1500–1700 glej: Žvanut, Maja: Od viteza do gospoda. Ljubljana 1994, pp. 59–79 in 158–169. Analizo nekaterih plemiških knjižnic na Kranjskem v drugi četrtini 17. stoletja in ob njegovem koncu je objavil: Stuhec, Marko: Rdeča postelja, ščurki in solze vdove Prešeren. Plemiški zapuščinski inventarji 17. stoletja kot vir. Ljubljana 1995, pp. 78–112.

²¹ Resch, Wiltraud: *ibid.*, p. 312; avtorica pove, da je v zapuščinskem inventarju Ignacija Marije popisanih več knjig o arhitekturi, vendar ne navaja katere.

²² Menaše, Lev: Marija v slovenski umetnosti. Celje 1994, pp. 293–295. Za opozorilo o romanjih v cerkev Marije na Pesku se lepo zahvaljujem kolegici Metodi Kemperl.

2. svetovni vojni, nenehno povezana s Kranjsko in Štajersko. Po smrti Janeza Friderika, kranjskega vicedoma in očeta Ignacija Marije, so na Mateni (Höfflein in Iggerpoden) 24. decembra 1663 popisali sobo, ki je bila resda le "Ein ausspaliertes Zimmer Von gemainen harrn", vendar je v njej viselo tudi sedem slik.²³

Vdova po Janezu Frideriku Attems in mati Ignacija Marije, Marija Frančiška je v svojem ljubljanskem stanovanju zapustila zajetnejšo dediščino. Tako so 19. februarja 1668 v Blagayevi palači, kjer je stanovala, popisali tudi 52 slik, ki so kazale pester izbor tem od sv. Hieronima do ciganske vedeževalke, 5 krajin na papirju, ter ne navsezadnje, opremo hišne kapele.²⁴

Tudi Ernesta Amadeja (1694–1757), bil je sin Ignacija Marije in ljubljanski knezoškof, razkrije zapuščinski inventar kot vnetega zbiratelja slik.²⁵ Na dvorcu Goričane so popisali 637 slik, kar je bila najboljšežnejša zasebna galerija pri nas. Večji del te zbirke je bil razstavljen v štirih sobah prvega in treh sobah drugega nadstropja dvorca, v obeh krilih, ki so ju v letih 1830–1831 podrli.

Konec galerije Attems–Heiligenkreuz je prinesla druga svetovna vojna in dogodki takoj po njej. Njen tedanji lastnik Ferdinand Marija, ki je zbirko leta 1939 odprl za javnost, je del slik, zaradi bombardiranj Gradca, dal prenesti v varnejšo Slovensko Bistrico.²⁶ Večina slik je po vojni seveda izginila, del pa so jih prek FZC vendarle prevzele muzejske ustanove.²⁷ Večji del zbirke, ki je po vojni še ostala v Gradcu, je bil, tako kot tudi knjižnica, razprodan.²⁸

II.

Starejšo stavbno zgodovino gradu Podčetrtek je v osnovnih potezah podal že dr. Ivan Stopar.²⁹ Barokizacija gradu, ki nas tukaj najbolj zanima, je ostala nedorečena. Potek del, ki jih je naročil grof Ignacij Marija Attems, je mogoče rekonstruirati na podlagi arhiva gosposčine Podčetrtek, ki ga hrani Arhiv Republike Slovenije. V nekaj primerih je arhivske podatke še mogoče primerjati s stanjem na terenu.

Ne vemo, če je bila dota, bogate in že nekoliko priletne Kristine Krescentije Herberstein, povod za prenovo oziroma barokizacijo gradu Podčetrtek.³⁰ Gotovo je, da so z deli pričeli proti koncu leta 1715.³¹ Upravnik Anton Robida od takrat ni več skrbel le za običajno delovanje gosposčine, ampak je moral nadzirati tudi cel roj mojstrov in njihovih vajencev ter hlapcev, ob koncu opravljenih del pa jih tudi ustrezno izplačati.

V letu 1716 sta bila na delu dva obrtnika iz Konjic.³² Andrej Friderik je za opravljena steklarska dela dobil 16 goldinarjev in 49 krajcarjev. Janez Oto Plabserg je pripeljal deske za pode, okenske krila in še kaj, vse skupaj v vrednosti 34 goldinarjev in 35 krajcarjev. Gašper, prior iz Žič, pa je s svojim podpisom potrdil, da je gosposčina Podčetrtek, na Silvestrovo 1716, za šipe iz samostanske glažute plačala 35 goldinarjev. Za grad sta delala celjski vrvar ter tamkajšnji meščan in mizariski mojster Luka Muschkath. Mizar je skupaj z vajencem, delala sta med 13. julijem in zadnjim decembrom leta 1716, zaslužil 65 goldinarjev in 42 krajcarjev. Stroške v letu 1716 zaokroži račun za 105 goldinarjev in 54 krajcarjev, izstavljen za opravljene prevoze gradbenega lesa.

Leta 1717 se zvrstijo računi za večja gradbena dela na gradu.³³ Znova srečamo mizarja Luko Muschkatha, ki je v tem letu zaslužil 64 goldinarjev in 27 krajcarjev. Štirje tesarji so izstavili račune v

²³ ARS, Zapuščinski inventarji, fsc. 1 lit. A št. 10, p. 7. Smole, Majda: Graščine na nekdanjem Kranjskem. Ljubljana 1982, p. 283, navaja, da Matena v tem inventarju ni navedena, kar ne drži. Inventar dvorca na Rakovniku pri Ljubljani, njegov lastnik je Janez Friderik bil v letih 1650–1663, se ni ohranil; ead.: *ibid.*, pp. 412–413.

²⁴ ARS, Zap. inv., fsc. 1 lit. A št. 12, pp. 39–40 in 43–45. Kapela je bila opremljena s "Capelln Pildt" sv. Frančiška iz ebenovine in obitega s srebrom, srebrnim "Pildt" sv. Trojice, tremi drugimi oltarnimi "bilder" iz srebra in s sedmimi kamnitimi "pildter". Pildt je, v tem kontekstu, lahko relief, lahko pa tudi plastika. Kratek izpis iz njene zapuščine je bil objavljen v Šorn, Jože: Nekaj gradiva za študij našega baroka, ZUZ, n. v., V–VI, Ljubljana 1959, p. 451. Tapiserije Marije Frančiške omenja tudi Štular, Hanka: Tapiserija v Sloveniji, razstavni katalog, Narodni muzej. Ljubljana 1982, p. 18.

²⁵ ARS, Zap. inv., fsc. 3 lit. A št. 66, pp. 145–272. Krajski izpis je objavil Šorn, Jože; *ibid.*, p. 448.

²⁶ Frank–Šerbelj 1990, p. 157.

²⁷ Zeri, Federico & Rozman, Ksenija: Evropski slikarji, katalog stalne zbirke, Narodna galerija. Ljubljana 1997. Od tod citirano Zeri & Rozman 1997. Med razstavljenimi slikami jih je vsaj 20 takih z ugotovljeno provenienco iz zbirke Attems–Heiligenkreuz; o tem, kako so slike po vojni "izginjale" je izredno zgovoren zapis na p. 199.

²⁸ Dehio Handbusch Die Kunstdenkmäler Österreichs – Graz. Dunaj 1979, p. 97.

²⁹ Stopar, Ivan: Grajske stavbe v vzhodni Sloveniji, 5. Ljubljana 1993, pp. 71–78. Stopar 1995, pp. 30–31. O rezultatih sondiranj na gradu glej: Varstvo spomenikov, XXXIII, Ljubljana 1991, p. 310.

³⁰ Kristina Krescentija, lastnica gosposčine Vurberk in že dvakrat vdova, se je z Ignacijem Marijo poročila 28. septembra 1715. Glej: Slekovec, Matej: Wurmberg. Mari-bor 1895, pp. 67–69 in opombo 11.

³¹ ARS, Gr. a. XIX, PODČ., HART., OLIMJE, Dominicalia, fsc. 7, ovoj 1715. O pripravah na gradbeni poseg priča potrdilo, ki ga je 28. decembra na dvorcu ptujskih minoritov Hammer pri Majšperku, podpisal brat Gašper Quallander, "Inspector am Hammer". Gosposčina Podčetrtek je tukaj kupila 17000 različnih žebeljev v vrednosti 23 goldinarjev in 15 krajcarjev.

³² Podatki o delih v letu 1716 so povzeti po potrdilih hranjenih v ARS, Gr. a. XIX, PODČ., HART., OLIMJE, Dominicalia, fsc. 8, ovoj 1716.

³³ Podatki o izplačilih v letu 1717 so povzeti po ARS, Gr. a. XIX, PODČ., HART., OLIMJE, Dominicalia, fsc. 8, ovoj 1717.

vrednosti 87 goldinarjev in 18 krajcarjev. Marko Stauber, imel je žago v Oplotnici, je s svojimi deskami zaslužil 26 goldinarjev. Zidar Valentin Scheller je med 15. januarjem in 5. aprilom, delal "Bey denen Stukhetren Vnd Mauer Pechen" za 15 krajcarjev na dan, njegovo delo med 5. aprilom in 10. decembrom je veljalo 18 krajcarjev dnevno. Za še štiri dni v decembru, kolikor je imel oprava s pečmi, je dobil goldinar. Za 279 delovnih dni je dobil vsega 78 goldinarjev in 45 krajcarjev.

Verjetno so vsaj del peči sestavili iz pečnic, ki so bile izdelane po dveh kalupih, ki ju je izrezljal Krištof Lerschenberg, po poklicu "Marbellerirer" oziroma izdelovalec umetnega marmorja. Za svoja kalupa je 15. avgusta dobil 7 goldinarjev.

9. decembra 1717 je Ignacij Marija s celjskim meščanom in kamnosekom Matijem Prachom sklenil pogodbo o izdelavi in postavitvi grajskega portala. Prach ga je bil dolžan izklesati po predloženem načrtu in sicer do višine arhitrava iz trdega celjskega kamna, od arhitrava navzgor pa iz "in Maschnigen berg Ligenden Stain". Delo mora opraviti do Jakobovega 1718. leta, ko bo portal izklesan, bo dobil 50 goldinarjev in polovico četrtinjaka vina iz Podčetrčka, ki mu ga bodo dostavili v Celje. Ko bo portal vzdal, bo dobil še hlebec švicarskega sira.³⁴

Okoli leta 1718 je Ignacij Marija pričel z prezidavo gradu v Slovenski Bistrici,³⁵ na grad Podčetrtek pa je to leto prineslo drugačne mojstre.³⁶ Ptujski pečar in njegov vajenec sta z delom pričela 2. januarja in delala 8 dni. Tukaj sta znova bila 12. septembra, nakar sta odšla še v Brežice. V januarju in aprilu sta zagrebški slikar in hlapec na Podčetrtku delala 6 dni, od 16. januarja je tukaj štiri dni in pol delal tudi zagrebški kotlar s hlapcem. Znova se je vrnil 26. junija, tokrat z dvema va-

jencema, dela so jih zadržala 12 dni. Junija se je tukaj 12 dni potil tudi "Hoffschmidt" iz Brežic.

Celjski mizar je na gradu delal med 2. aprilom in 18. majem, ter med 2. oktobrom in 22. decembrom, ali skupaj kar 108 dni. V tem času je iz grajske kuhinje dobil 216 obrokov, 4 krajcarje je veljal vsak, kar pa je skupaj zneslo 14 goldinarjev in 26 krajcarjev.

Kipar iz Laškega, 21. aprila je bil na gradu s hlapcem dan in pol, je svoje delo, verjetno že dokončano, samo dostavil. Še verjetneje je v njem mogoče prepoznati Gregorja Božiča (okoli 1675-1724), ki je za Ignacijo Marija delal tudi kipe za glavna oltarja v podružnični cerkvi Device Marije na Pesku v Slakah pri Podčetrtku ter v župnijski cerkvi Marije Pomočnice kristjanov v Zagorju pri Pilštajnu.³⁷

Slikar iz Brežic, tukaj je delal štiri dneve po 22. aprilu, je namesto hrane dobil žito. Junij je prinesel še dva slikarja. Tistega iz Milana po imenu ne poznamo, na Podčetrtku je delal med 15. junijem in 28. julijem, Ignacij slikar iz Brežic, se je verjetno pisal Flurer. Na Podčetrtku je leta 1718 slikal 127 dni, med 21. junijem in 26. novembrom. Slikar iz Štatenberka je sem prišel 18. avgusta, svoje delo pa je opravil v poldrugem dnevu. 25. septembra se je Ignaciju pridružil še slikar Janez, ki je prišel iz Gradca, na gradu pa je delal do konca leta 1718. Želodci slikarjev so bili še posebej cenjeni, saj je bil vsak njihov obrok vreden 6 krajcarjev.

Poleti sta na Podčetrtku delala tudi ključavničarja z vajencema. Ptujski je prišel 8. avgusta in tukaj ostal štiri dni. Znova se je vrnil 12. decembra in delal dva tedna. Slovenjebistriški je avgusta delal 6 dni, 19. decembra pa je delo opravil v enem dnevu.

Do Jakobovega 1718. je celjski meščan in kamnosek Matija Pacht izdelal omenjeni grajski portal, položil je tudi kamnite tlake, pri čemer mu je pomagal vajenec, izklesal je kamin za jedilnico in manjšega za "Cammintl", ter omenjeni urni stolpič. 26. avgusta 1718 je pričel s polaganjem stopnic, delo je trajalo 21 dni, vsak dan je prejel dva obroka vredna 4 krajcarje.³⁸ V letu 1719 je za uro izdelal še dvoje kamnitih uteži, Pachtov vajenec pa je bil še naprej zaposlen s tlakom. Kamnosek je za delo v obeh letih zahteval 241 goldinarjev in 30 krajcarjev.³⁹

³⁴ ARS, Gr. a. XIX, PODČ., HART., OLIMJE, Dominicalia, fsc. 8, ovoj 1721. Pogodba med Ignacijem Marijo Attemson in Ehrnvesten Mathiaßen Prach, burgern, Und Stain Maistren in Cilli den 9 Xber 717. Portal je še ohranjen, v njegovem temenu sta grba Attems in Herberstein. V mlajših dokumentih naletimo na celjskega kamnoseka Matijo Pakha oziroma Pachtla ali Pachtla, vendar menim, da gre za eno in isto osebo.

³⁵ Gosposčino Slovenska Bistrica je Janez Jožef grof Wildenstein leta 1717 za 78472 goldinarjev prodal Ignacijo Mariji Attemsu; Stopar, Ivan: Grajske stavbe v vzhodni Sloveniji, 2. Ljubljana 1991, p. 117. Prvo omembo, verjetno le manjših, prezidav v Slovenski Bistrici najdemo v upravnikovem poročilu za čas med 22. novembrom 1719 in 31. decembrom 1720. Zaradi požara so gradbeni stroški, namesto pričakovanih 51 goldinarjev in 58 krajcarjev, znesli 283 goldinarjev in 22 krajcarjev. ARS, Gr. a. XXXI, Slovenska Bistrica, 1, fsc. Dominicalia.

³⁶ Podatki o delih na gradu v letu 1718 so povzeti po ARS, Gr. a. XIX, PODČ., HART., OLIMJE, Dominicalia, fsc. 8, ovoj 1718, Specification Von 1 Jenner biß lezten xber 718: bey der Herrschafft Landsperg Vor alle an Geistliche Und andere, auch alda Stehende Handtwerher in der Lasst aufgangen.

³⁷ Vrišer, Sergej: Baročno kiparstvo na slovenskem Štajerskem. Ljubljana 1992, pp. 210-211.

³⁸ Gre za reprezentančno stopnišče v jugovzhodnem delu gradu, ki vodi do drugega nadstropja. Velja pripomniti, da je z enakimi balustradami opremljeno stopnišče gradu v Brežicah. S kamnitimi tlaki so opremljeni slavnostna dvorana, predsobi v prvem in drugem nadstropju južnega krila, kapela in predsoba pred njo. Zaradi uničenih stropov je ta seznam nepopoln.

³⁹ ARS, Gr. a. XIX, PODČ., HART., OLIMJE, Dominicalia, fsc. 8, ovoj 1721, Račun celjskega meščana in kamnoseka Matije Pachtla.

Marmorni oltar v grajski kapeli, 1718, ljubljanski kamnosek (?), stanje 19. oktobra 1998.

Vrež leta 1718. je 18. decembra zaključil prihod ljubljanskega kamnoseka in njegovega hlapca. V dveh dneh, kolikor sta tukaj imela opraviti, sta prejela 6 obrokov po 6 krajcarjev. In kaj sta delala? Verjetno sta svoj izdelek pripeljala že s seboj in sta ga tukaj samo postavila oziroma sestavila. Ker smo o delu celjskega kamnoseka dovolj natančno poučeni, menim, da sta s seboj pripeljala marmorni oltar. Ta danes sicer še zmeraj stoji v grajski kapeli, vendar so ga zbirateljske in močmereče strasti uspešno opustošile. Po njegovih ostankih sodeč, je bil enak oltarju, ki ga je, za kako leto mlajšoj kapelo gradu Slovenska Bistrica, naročil grof Ignacij Marija Attems.⁴⁰

Obema sta sorodna marmorna oltarja v grajski kapeli v Brežicah in v župnijski cerkvi na Vurberku, ki je do druge svetovne bila tudi kapela za grajske.⁴¹ Zadnji je bil, ob novogradnji cerkve v letih 1773–1776, vstavljen v večji nastavek glavne oltarja, ki z marmoriranjem hoče zakriti svoje

leseno jedro. Na Vurberku je ohranjena tudi marmorna menza. Oltarja v Brežicah in na Vurberku je Ignacij Marija verjetno naročil konec drugega desetletja 18. stoletja.

V poročilu upravnika Janeza Mihaela Soringerja za čas med 22. novembrom 1719 in 31. decembrom 1720, so imenovani trije slikarji in stroški, ki so jih imeli z njihovo prehrano.⁴² Za slikarja Janeza so znesli 70, za Ignacija 46 in za slikarja iz Brestanice 17 goldinarjev in 30 krajcarjev.

Menim, da je slikarja Janeza, leta 1718 je prišel iz Gradca, mogoče identificirati s slikarjem Janezom Jakobom Reisserjem, ki se je 26. junija 1720 v Slovenski Bistrici poročil z Marijo Elizabeto Pirker.⁴³ Zaradi fragmentarno ohranjenih gosposčinskih arhivov, ne vemo kje je delal leta 1721. Na gradu Podčetrtek je znova dokumentiran v letu 1722.⁴⁴ Prvič je sem prišel med 12. majem in 11. oktobrom in drugič med 2. novembrom in 4. januarjem 1723. Vsega skupaj je delal 31 tednov, vsak teden je zaslužil 2 goldinarja. Žal ne poznamo nobenega dela, ki bi ga bilo mogoče povezati z Reisserjem. Z njegovim delom pa je mogoče povezati oba nakupa barv, v vrednosti 21 goldinarjev in 23 krajcarjev in pol, leta 1722 pri Francu Antonu Peršonu na Ptuju.⁴⁵

Od leta 1722 naprej je, na potrdilih gosposčine Podčetrtek, podpisan nov upravnik Tomaž Ignacij Sauer. Na gradu sta v tem letu delala omenjeni Janez Jakob Reisser in Jakob Schriener iz Brestanice, ki je slikal med 25. aprilom in 21. septembrom, za kar je prejel 31 goldinarjev in 30 krajcarjev.

V letu 1722 so na vzhodni strani gradu prizidali nov konjski hlev. Stavba je še ohranjena, pritličje, bilo je namenjeno hlevu, je banjasto obokano, v nadstropju so verjetno bila stanovanja služabnikov, nad njimi je, danes s streho pokrita, altana. Zidavo je vodil Valentin Schäller, zidar iz Podčetrka. Z njim je delalo pet vajencev. Vsi skupaj so delali 249 dni in pol, kar je gosposčino stalo 74 goldinarjev in 51 krajcarjev. Tesarje je vodil "H: Richter Zimmermann Maister von Sessenhaimb", ki je tukaj delal 9 dni, ki so veljali dva goldinarja in 6 krajcarjev. Skupaj s šestimi vajenci je opravil za 220 dni dela, za kar so dobili 38 goldinarjev in 16 krajcarjev.

⁴² ARS, Gr. a. XIX., PODČ., HART., OLIMJE, Dominicalia, fsc. 8, ovoj 1720.

⁴³ Šerbelj, Ferdo: Umetnostni spomeniki v občini Slovenska Bistrica, Zbornik občine Slovenska Bistrica, I. Slovenska Bistrica 1983, p. 210.

⁴⁴ ARS, Gr. a. XIX., PODČ., HART., OLIMJE, Dominicalia, fsc. 9, ovoj 1722. Janez Jakob Reisser je potrdilo o prejemu plačila podpisal in pečatil. Preostale mesece leta 1722, z izjemo obdobja med 18. februarjem in 3. aprilom, ko ga arhiva obravnavanih gosposčin ne omenjata, je delal v Slovenski Bistrici.

⁴⁵ Nakupi in stroški gosposčine v letu 1722 so povzeti po ARS, Gr. a. XIX., PODČ., HART., OLIMJE, Dominicalia, fsc. 9, ovoj 1722.

⁴⁰ To potrjuje tudi opis J. Curka objavljen v: Curk, Jože: Topografsko gradivo VI, Sakralni spomeniki na območju občine Šmarje pri Jelšah. Celje 1967, p. 96.

⁴¹ Cerkev sta, po grbih nad portalom sodeč, v letih 1773–1776 postavila Ferdinand Marija Attems–Heiligenkeuz in njegova soproga Marija Ana Gall–Gallenstein. Glej: Curk, Jože; Nekdanji jezuitski kolegij v Mariboru in njegov gradbeni mojster Janez Fuchs, ČZN, 1–2, Maribor, 1983, pp. 119–121. Kipi glavnega oltarja so pripisani Jožefu Holzingerju; Vrišer, Sergej: *ibid.*, p. 217.

Celjski kamnoseški mojster Matija Pakh je do 11. avgusta 1722 izdelal nova hlevska vrata, dvoje oken in nove stopnice v dolžini 34 čevljev. Za opravljeno delo je dobil 14 goldinarjev in 50 krajcarjev. Stavba je bila v tem letu verjetno končana, saj je Andrej Friderik, meščan in steklarski mojster v Konjicah, za okna v nadstropju takrat predelal stare gosposčinske šipe.

7. decembra 1722 je s svojim delom zaključil tudi mizar Simon Hammer. Skupaj z vajencem Tobijo je v šestih tednih izdelal klopi za grajsko kapelo. Simon je v tem času zaslužil 7 goldinarjev in 30 krajcarjev, Tobija pa samo 51 krajcarjev. Potrdilo o prejemu plačila je zanj podpisal Janez Mihael Heiller, meščan, mizarški mojster in izdelovalec orgel v Slovenski Bistrici. Simon je v tem času dobil 84 obedov, ki so gosposčino stali 4 goldinarje in 12 krajcarjev, Tobija pa, verjetno je delal samo en teden, 14 obedov, ki so veljali 42 krajcarjev.

Jožefu Volavšku je gosposčina na Silvestrovo 1722 s 47 goldinarji in 52 krajcarji plačala izdelavo 60000 lesenih strešnikov in 20000 količkov za vino-grad.

Novo altano je bilo potrebno povezati z reprezentančnimi prostori gradu. Iz jedilnice so zato nanjo prebili vrata,⁴⁶ dvojno okovje zanje je bilo delo Janeza Jakoba Sauggerja, ključavničarskega mojstra na Ptuju.⁴⁷ Okovje je bilo dokončano in pribito 17. marca 1723, delo pa je bilo plačano z 8 goldinarji in 15 krajcarji.

Leta 1723 se na Podčetrtku še zadnjič srečamo z Janezom Jakobom Reisserjem. Za svoje slikarske zasluge, izvršene med 12. in 22. junijem, je dobil 3 goldinarje in 20 krajcarjev.

Večina, v letih 1715-1723 dokumentiranih del, če ne upoštevamo gradnje konjskega hleva, je torej povezanih s preureditvijo grajske notranj-šćine. V tem času so zamenjali tudi nekatere okenske okvirje, tisti na severni in vzhodni fasadi so izmenično zaključeni s segmentnimi in trikotnimi čeli. Leta 1717 so na vzhodnem delu gradu pozidali še drugo nadstropje, ki so ga leta 1718 ali 1719 zaključili z urnim stolpičem. Kakor kažejo starejše grajske vedute, je bila fasada členjena tudi z mrežo, naslikanih ali v omet vrezanih, zidcev in pilastrov. Natančnejši dataciji se izmika velika kašća, ki je postavljena pod gradom.

III.

Slikar in freskant Franc Ignacij Flurer (1688,

Augsburg - 1742, Gradec), danes ga cenimo predvsem zaradi odličnih krajin, je umetnostni zgodovini že dolgo znan, deležen je bil tudi monografske obdelave, skromnejše pa je naše vedenje o njegovih zgodnjih delih.⁴⁸

Avtorje druží enotno mnenje, da je Flurer prišel na Štajersko že pred letom 1720 in da ga je sem privabil grof Ignacij Marija Attems. Verjetno je Flurer tisti "Ignati Maller von Rän", ki je na gradu Podčetrtek delal med 21. junijem in 26. novembrom 1718.⁴⁹ Ker ga vir imenuje slikarja iz Brežic, menim, da je tam za Ignacija Marijo delal že v prvi polovici leta 1718.⁵⁰ Flurerjevo delo za Ignacija Marijo je dokumentirano tudi med 22. novembrom 1719 in 31. decembrom 1720, vendar na podlagi arhivskih virov ni mogoče natančneje določiti, koliko časa je delal na Podčetrtku, koliko pa v Slovenski Bistrici.⁵¹

Povezava arhivsko potrjenega Flurerjevega bivanja na Podčetrtku in ohranjenega opusa se zdi nekoliko težja, predvsem zaradi ustaljenega mnenja, da je ta del opusa izgubljen oziroma uničen.⁵² Ko je dr. France Stele leta 1932 popisal opremo na Podčetrtku, je ob nekaterih slikal pripomnil, da so mogoče Flurerjeve.⁵³ Slike so po drugi vojni dobile "neznana nahajališća", v graški zasebni zbirki pa hranijo sliko sv. Jurija v boju z zmajem, ki izvira iz atike oltarja v grajski kapeli.⁵⁴

Pritegniti velja Flurerjevo veduto gradu Pod-

⁴⁸ Cimperman-Lipoglavšek, Marjana; *ibid.*, pp. 51-72. Kraus-Müller, Ulrike: Franz Ignaz Flurer (1688-1742), razstavní katalog. Gradec 1982/83, od tod citirano: Kraus-Müller 1982/83. Lipoglavšek, Marjana: Baročno stropno slikarstvo na Slovenskem. Ljubljana 1996, pp. 110-115. Zeri & Rozman 1997, pp. 162-166.

⁴⁹ ARS, Gr. a. XIX, PODČ., HART., OLIMJE, Dominicalia, fsc. 8, ovoj 1718.

⁵⁰ Flurerju je v gradu Brežice pripisano freskiranje kapele in stopnišća, oboje je, na podlagi stilne analize, datirano v 20. leta 18. stoletja. Menim, da je poslikava stopnišća nekoliko starejša in da Flurer ni slikal sam. Predvsem obrazni tipi in anatomija oseb iz boljše ohranjenih alegorij Vonja in Sluha, ne kažejo sorodnih potez s Flurerjevimi deli. Ker so bile brežiške freske v potresu leta 1917 poškodovane in grad precej časa zanemarjen, bo dokončen odgovor, če sploh, mogoče najti na podlagi arhivskih virov. O restavratorskem posegu glej: Kvas, Tomaž; Grajsko stopnišće v Brežicah, Varstvo spomenikov, IX, Ljubljana 1962-1964, pp. 77-81.

⁵¹ ARS, Gr. a. XIX, PODČ., HART., OLIMJE, Dominicalia, fsc. 8, Ovoj 1720 in ARS, Gr. A. XXXI, Slovenska Bistrica, I, fsc. Dominicalia.

⁵² Šijanec, Fran: Krog Attemsovih freskantov, Kronika, V, zvezek 3, Ljubljana 1957, p. 148. Cevc, Anica: Stari tuji slikarji II, Slovenska Štajerska in Prekmurje, razstavní katalog. Ljubljana 1964, p. 21; od tod citirano Cevc 1964. C.(evc), A.(nica): Flurer, Franz Ignaz, Enciklopedija Slovenije 3. Ljubljana 1989, p. 128.

⁵³ Omenja tudi dobro ohranjeno sliko sv. Jurija v atiki oltarja. Steletov popis je objavljen v Stopar 1995, pp. 25-27.

⁵⁴ Kraus-Müller 1982/83, p. 30. in p. 67. Slika je, na podlagi slogovne analize, datirana v štirideseta leta 18. stoletja.

⁴⁶ Jedilnica je bila soba v prvem nadstropju jugovzhodnega dela gradu, saj je to edini prostor iz katerega je mogoč dostop na altano. V sobi je ohranjen s štukom okrašen strop, veliko polje sredi njega je bilo ali freskirano, ali pa je bila vanj vstavljena slika.

⁴⁷ Podatki za leto 1723 so povzeti po ARS, Gr. a. XIX., PODČ., HART., OLIMJE, Dominicalia, fsc. 9, ovoj 1723.

četrtek, ki jo hrani Narodni muzej v Ljubljani. Slika je domnevno del večje serije, ki je kazala gradove Ignacija Marije Attemsja.⁵⁵ Stavbe so s svojo najbližjo okolico natančno posnete in vključene v širokopotezno zasnovane pokrajine. Grad Podčetrtek je upodobljen z vzhodne strani, vendar še brez, leta 1718 izklesanega in verjetno kmalu za tem postavljenega, urnega stolpiča ter konjskega hleva s stanovanji in altano, ki je bil prizidan leta 1722. Menim, da je zato sliko mogoče datirati v drugo polovico leta 1718 ali pa v začetek leta 1719. Flurerjevo veduto Podčetrтка gre primerjati s sliko lova na merjasca.⁵⁶ V ozadju je grad Podčetrtek, upodobljen je s severovzhoda, vendar tokrat že z urnim stolpičem in konjskim hlevom iz leta 1722.

Slavnostna dvorana v drugem nadstropju gradu, stanje 19. oktobra 1998.

V propadajočem gradu, proces je v zadnji letih pospešilo padanje padavin skozi uničena okna, so

se pokazale tudi freske.⁵⁷ Izpod ometa se v okenski ostenjih slavnostne dvorane v drugem nadstropju južnega krila kaže bel trakast ornament na rožnati podlagi, na stenah pa iluzionistična arhitektura. Na podlagi teh "sond" še ni mogoče govoriti o avtorju fresk, vendar ni odveč omeniti, da so na enak način okrašena ostenja v kapeli gradu Brežice in v slavnostni dvorani v Slovenski Bistrici. Baročna poslikava se kaže tudi pod odpadajočim ometom v grajski kapeli v prvem nadstropju severnega krila.

Flurerja srečujemo v Slovenski Bistrici od 26. junija 1720 naprej, ko je pričal na poroki slikarja Janeza Jakoba Reisserja.⁵⁸ V slovenjebistriški cerkvi sv. Jerneja je 2. februarja 1721 bil v vlogi krstnega botra,⁵⁹ tega leta je tudi signiral in datiral v celoti freskirano dvorano gradu Slovenska Bistrica. V tem času je freskiral tudi grajsko kapelo in stopnišče. Iz leta 1721 sta dokumentirani še dve signirani in datirani Flurerjevi krajini, ki sta bili leta 1922 na prodaj na dražbi Schidlof, njuno nahajališče je danes neznano.⁶⁰ Tudi med bivanjem v Slovenski Bistrici je Flurer še slikal za Podčetrtek, saj so mu iz te gosposčine 12. januarja 1722 poslali 7 komolcev navadnega glajenega platna za slike, ki jih bo naredil za grad Podčetrtek.⁶¹ Gotovo je Flurer tega leta zaključil freskiranje na gradu Slovenska Bistrica, saj je tukaj dokumentiran le med 1. januarjem in 17. februarjem, ter med 4. aprilom in 29. avgustom leta 1722. Tega leta je na gradu delal tudi slikar Janez Jakob Reisser, in sicer od 1. januarja do 17. februarja, od 4. aprila do 12. maja, ter od 12. oktobra pa do 2. novembra.⁶²

V tem času je Franc Ignacij Flurer slikal tudi na Ptujju.⁶³ Leta 1719 so v mestni župnijski cerkvi sv.

⁵⁷ Na freske je prvi opozoril: Stopar, Ivan: Grajske stavbe v vzhodni Sloveniji, 5. Ljubljana 1993, p. 74.

⁵⁸ Šerbelj 1983, p. 210.

⁵⁹ Šerbelj 1983, p. 210.

⁶⁰ Zeri & Rozman 1997, p. 162.

⁶¹ ARS, Gr. a. XIX., PODČ., HART., OLIMJE, Dominicalia, fsc. 9, ovoj 1722.

⁶² ARS, Gr. a. XXXI, Slovenska Bistrica, 1, fsc. Dominicalia. Iz popisa izdatkov gosposčine za prehrano izvemo, da je Flurer dvakrat dnevno dobil pečeno meso, obaro in navadno goveje meso.

⁶³ Cevc 1964, p. 21. Curk, Iva in Jože: Ptuj. Ljubljana 1970, p. 122. Curk, Jože: Mestna proštjska cerkev v Ptujju, Ljubljana 1977, pp. 8-9. Kraus-Müller 1982/83, p. 12-14. Lipoglavšek, Marjana: Iluzionistično slikarstvo 18. stoletja na Slovenskem, ZUZ, n. v. XIX, Ljubljana 1983, p. 35. C.(evc), A.(nica): Flurer, Franz Ignaz, Enciklopedija Slovenije 3. Ljubljana 1989, p. 128. Curk, Jože: Proštjska cerkev na Ptujju, ČZN, 32, Maribor 1996, p. 15. Lipoglavšek, Marjana: Baročno stropno slikarstvo na Slovenskem, Ljubljana 1996, p. 110. Curk, Jože: Oris gradbene zgodovine proštjske cerkve na Ptujju, Ptujjska župnijska cerkev sv. Jurija. Ptuj 1998, p. 187. Kropelj, Andrej: Vprašanje avtorstva fresk v Dizmovi kapeli proštjske cerkve na Ptujju, Ptujjska župnijska cerkev sv. Jurija. Ptuj 1998, p. 211. Kljub številnim obravnavam so lociranje Flurerjevega dela v ptujski cerkvi, datacija in avtorski deleži pri opremljeni "obeh" Dizmovih kapel, ter predstavitev oltarne slike

⁵⁵ Znale so tudi vedute gradov Brežice in Brestanica v Narodnem muzeju v Ljubljani in dvorca Štatenberk, ki jo hrani Muzej baročne umetnosti na Dunaju. Glej: Katalog des österreichischen Barockmuseums im Unteren Belvedere in Wien, 1. Wien 1980, p. 176. Kraus-Müller 1982/83, p. 38; jih datira v slikarjevo pozno obdobje.

⁵⁶ Slika je leta 1932 visela v prvem nadstropju gradu, njeno nahajališče je danes neznano. Glej: Stopar 1995, p. 16 in 27.

Jurija na Ptuju, na pobudo cesarskega poštnega mojstra Maksa Leopolda Steherja, v tolažbo umirajočih, ustanovili bratovščino sv. Dizme in že leto kasneje so, na vzhodnem koncu južne stranske ladje, zgradili bratovščinsko kapelo.⁶⁴ Sredstva za njeno postavitev je prispevalo vseh 26 članov bratovščine in tudi mestni župnik Maksimilijan Haipl. Njeno opremljanje so, glede na kronogram na štukaturni kartuši na njenem slavoloku, zaključili leta 1722.⁶⁵ Kapela je dobila, še danes ohranjeni, marmorirani oltarni nastavek ter oltarno sliko in freske na oboku, njunega avtorja pisec župnijske kronike več ni poznal, o njem je povedal, da je bil "der Kunstreicher Mahler".⁶⁶ Na podlagi stilne analize je oboje mogoče pripisati Flurerju, ob upoštevanju dokumentiranega dela, ki ga je opravil za Ignacija Marijo Attemsa in omenjenega kronograma, pa menim, da je na Ptuju slikal leta 1722.⁶⁷

Oprema kapele je upravičeno vzbujala občudovanje sodobnikov, saj je bila do tridesetih let 18. stoletja edini, izrazito teatralno zasnovani, visokobaročni prostor v gotski cerkvi sv. Jurija, ki je že imela nekaj zgodnjebaročne opreme iz 17. stoletja.⁶⁸ Kapela sv. Dizme, svetlobo prepušča veliko okno, je dobesedno blestela v primerjavi s takrat skromneje osvetljeno južno ladjo. Opremljena je bila z "marmornim" oltarjem, skozi iluzionistično poslikavo oboka se je vanjo spustila sv. Trojica z angelskim spremstvom. Sv. Duh in Bog Oče sta upodobljena na temenu oboka, Kristus, ki se je

skupaj s sv. Dizmo in krilatci, prikazal umirajočemu, je sedeč na oblaku, upodobljen v zgornjem delu oltarne slike. Na grlu oboka so upodobljeni trije prizori iz življenja sv. Dizme, naslikani v rdečem grisaju posnemajo reliefe, ter štiri personifikacije krščanskih vrlin, ki so naslikane v rumenem grisaju in učinkujejo kakor kipi.

Iz Flurejevega opusa gre izključiti, na podlagi letnice v svetlobnici in zapisa v župnijski kroniki, v leto 1722 datirano poslikavo oboka v prezbiteriju župnijske cerkve sv. Jerneja v Slovenski Bistrici.⁶⁹ Pripisana mu je bila brez natančnejše stilistične analize, primerjava naslikane arhitekture, anatomije figur in obraznih tipov, upoštevanje tudi domnevne mlajše preslikave, z dokumentiranimi Flurerjevimi deli, privede do zaključka, da je bil tukaj na delu drug slikar.⁷⁰

Flurer se je po letu 1722 verjetno preselil v Gradec, saj ga v arhivih gospoščin Podčetrtek in Slovenska Bistrica ne najdemo več, po tem letu pa nastane cela vrsta del za štajersko prestolnico in nove naročnike. V leto 1723 je datirana oltarna slika sv. Pavel Puščavnik, ki jo je po naročilu Ignacija Marije Attemsa izdelal za pavlinsko cerkev Mariatrost v Gradcu.⁷¹ Tudi v graškem obdobju je Flurer še slikal za Ignacija Marijo. Tako je v drugi polovici dvajsetih let 18. stoletja naslikal vrsto slik in, danes uničene, freske v dvorcu Gösting.⁷²

Zadnje Flurerjevo delo, povezano z njegovim dolgoletnim mecenom Ignacijem Marijo, je bil, danes neohranjen, načrt za njegov nagrobnik ob kapele sv. Antona Padovanskega v graški frančiškanski cerkvi. Leta 1733 ga je Flurerju plačal Dizma Attems, najstarejši sin takrat že umrlega grofa.⁷³

IV.

Ob koncu ovinkarjenja med porcijami gospoščinske obare, zbirko slik, ki je žal ne poznamo dovolj in ob obisku kapele bratovščine, ustanovljene z namenom lajšati grešnikom zadnje ure pred neizbežnim koncem, se, po še enem ovinku, vrnimo na grad Podčetrtek.

Umetnostni zgodovinarji radi poudarjamo, da

in Križanega, skupaj s površnim branjem kronograma in napačnim prevajanjem župnijske kronike, ustvarili celo vrsto zmotnih interpretacij. Njihovo naštevanje in analiza presegega dani prostor; v Prilogi II objavljam transkripcijo "problematičnega" dela župnijske kronike.

⁶⁴ ZAP, Kronika mestne župnije Ptuj 1732-1840, p. 232.

⁶⁵ Leta 1722 je za (mašno) ustanovo v kapeli sv. Dizme župnik Maksimilijan Haipl naložil 1000 goldinarjev kapitala, Janez Begeneti je leta 1722 z enakim namenom podaril vinograd. Po njegovi prodaji so iz iztrženega naložili 700 goldinarjev kapitala; ZAP, Kronika mestne župnije Ptuj 1732-1840, p. 236. Slavoločna stena, friz in okensko ostenje so okrašeni s štukaturo. Gre za bel trakast ornament, vanj so vključena tudi ptice in doprsji, na rumeni podlagi. Podatka, da je štuk nastal leta 1735, v citirani kroniki ni najti, menim, da je tudi štuk nastal do leta 1722. V 70. letih 18. stoletja so zamenjali patroninij Dizmove kapele in jo posvetili sv. Križu. Leta 1772 so sem, izpod kora, prestavili kip Križanega, Flurerjevo oltarno sliko, kaže umirajočega z vizijo Kristusa in sv. Dizme, pa so prenesli v novo kapelo sv. Dizme, kjer je, v slabem stanju, ohranjena še danes.

⁶⁶ ZAP, Kronika mestne župnije Ptuj 1732-1840, p. 232.

⁶⁷ Prvo opozorilo na obe Flurerjevi ptujski deli najdemo v: Curk, Iva in Jože: Ptuj. Ljubljana 1970, p. 122.

⁶⁸ Ožja gotška okna južne ladje so z baročnimi zamenjali leta 1735. O drugih delih in opremi, ki je nastala v času ptujškega nadžupnika Franca Ignacija grofa Inzaghija (1731-1768) glej: Ciglencečki, Marjeta; Portreti nadžupnikov, dekanov in proštov v ptujski mestni župnijski cerkvi sv. Jurija, Ptujška župnijska cerkev sv. Jurija. Ptuj 1997, pp. 237-239.

⁶⁹ Šijanec, Fran; *ibid.*, p. 149 in 152; s starejšo literaturo iz izpiskom iz župnijske kronike. Cevc 1964, p. 21. Curk, Jože: Ozemlje slovenjebistriške občine. Ljubljana 1968, p. 12. Lipoglavšek, Marjana: Iluzionistično slikarstvo 18. stoletja na Slovenskem, ZUZ, n. v. XIX, Ljubljana 1983, p. 35. C.(evc), A.(nica): Flurer, Franz Ignaz, Enciklopedija Slovenije 3. Ljubljana 1989, p. 128. Lipoglavšek, Marjana: Baročno stropno slikarstvo na Slovenskem. Ljubljana 1996, p. 110. Ob ogledu cerkve je bila svetlobnica zakrita, zato podatka ni bilo mogoče preveriti.

⁷⁰ Prvi je na to opozoril Šerbelj 1983, p. 216.

⁷¹ Kohlbach, Rochus: Die barocken Kirchen von Graz. Graz 1951, p. 190.

⁷² Kraus-Müller 1982/83, pp. 14-16 in 20-22.

⁷³ Kraus-Müller 1982/83, pp. 27-30.

je Slovenija, in še posebej Štajerska, dežela gradov. Žal pa se, vsaj ob pregledu baročnih gradov in dvorcev na Kranjskem in Štajerskem, vsiljuje misel, da je to enkrat pač bila. Že v začetku 18. stoletja je pogorel Borl, ki so ga konec 17. stoletja velikopotezno prenovili. V začetku 19. stoletja se je udril strop zgodnjebaročne slavnostne dvorane na Ptujskem gradu, današnja podoba je dvorana dobila okoli leta 1826. Leta 1827 so prezidali dvorec Turnišče pri Ptujju. Ob tem je skorajda odveč poudariti, da so popolnoma spremenili njegovo zunanjsčino in uničili, s freskami in slikami okrašeno, slavnostno dvorano s konca 17. stoletja. Podobna prezidava je v letih 1830–1831 doletela tudi dvorec ljubljanskih knezoškofov v Goričanah.

Leta 1835 je pogorel dvorec v Radovljici, pri tem je bila uničena baročna notranjščina. Sredi 19. stoletja je propadel strop slavnostne dvorane v Novem Celju, fresko, ki ga je krasila, poznamo po starejšem opisu dvorca. Svoje je prispeval tudi potres leta 1895. Na Kacenštajnu (Begunje) je uničil slavnostno dvorano, okrašena je bila s štukaturo in freskami s konca 17. stoletja, dvorec Prapreče je tako razmajal, da so bili primorani podreti slavnostno dvorano in stopnišče v njem. Dvorec so sredi 18. stoletja prezidali grofje Liechtenbergi, ki so takrat veljali za najbogatejšo družino na Kranjskem. In ne navsezadnje smo po potresu izgubili tudi ljubljansko palačo knezov Auerspergov iz druge polovice 17. stoletja.

Leta 1925 je pogorel Branek, ki je pričel propadati že v 19. stoletju. Danes je ta grad pri Ljutomeru že popolnoma pozabljen, še v 19. stoletju pa je veljal za enega razkošnejših na Štajerskem.

Med drugo svetovno vojno je bil bombardiran grad Vurberk in požgana rezidenca ljubljanskih knezoškofov v Gornjem Gradu s kvalitetno poslikano slavnostno dvorano. Na Kranjskem so ognjeni zublji uničili Križ pri Kamniku, Sotesko ter Planino pri Rakeku, z uničenimi notranjščinami s konca 17. stoletja pa sta jo odnesla Bokalce in

Turjak, če omenim le najvidnejše spomenike.

Tej žalostni družini izgubljenih baročnih notranjščin ali pa celotnih spomenikov se približuje tudi grad Podčetrtek.⁷⁴ Zadnja večja prenova je bila izvedena leta 1874, takrat je stavba dobila tudi novo fasado, baročne freske v notranjščini pa so prekrili z ometi in preprostimi poslikavami. Grad je pričel propadati po drugi svetovni vojni, ko je izgubil svojo funkcijo in gospodarsko zaledje. Nekaj časa je služil kot stanovanjska zgradba in celo kakor kurja farma. Nekatera vzdrževalna dela, del so jih opravili s sodelovanjem domačinov, so bila izvedena po potresu leta 1974.⁷⁵

Po letu 1989, ko je grad prešel v zasebne roke, je pričel samo še intenzivneje propadati.⁷⁶ Največ škode je povzročilo padanje dežja in snega skozi odprte okenske odprtine. V slavnostni dvorani v drugem nadstropju južnega grajskega krila so zato pričeli gniti tramovi, nanje je bil položen tlak slavnostne dvorane in obešena dva s štukaturo okrašena stropa v prvem grajskem nadstropju. Danes lahko ugotovimo le, da so se omenjeni tramovi popolnoma sesedli.⁷⁷ Tako smo izgubili marmorni tlak in štukaturna stropa, ker pa vzrokov za to stanje lastnik ni odpravil, niti ni saniral nastale škode, je ogroženo celotno južno grajsko krilo. Zamakanje povzroča podobne poškodbe tudi v nekaterih drugih grajskih prostorih.

Grajsko ostrešje, ki zaradi izvedbe in razsežnosti zasluži vso pozornost, je relativno dobro ohranjeno, vendar bi bilo potrebno zamenjati nekatere dotrajane strešnike, ki prepuščajo padavine. Veliko slabše kaže s škodami kritim jugovzhodnim stolpom. Zaradi prodiranja padavin je pričel gniti eden tramov, ki nosijo ostrešje nad stolpom, zaradi vlage pa se je na njem naselila goba.

Ob vsem povedanem se nam, ob koncu in žal že tolikokrat, postavlja oguljeno in obrabljeno vprašanje: mar bomo enega starejših gradov na Slovenskem z baročno opremo vred izgubili le zaradi malomarnosti?

PRILOGA I.

Arhiv Republike Slovenije, Graščinski arhivi XIX, PODČETRTEK, HARTENSTEIN, OLIMJE.

Dominicalia, fsc. 8, ovoj 1721.

Račun za dela, ki jih je Mathias Pacht "burger Und Stainmetz in Cilli", v letih 1718–1719 izvršil na gradu Podčetrtek.

718 Jahr Erstlich daß Portall gemacht. Contrahierter pr	50,-
Dan bey dem Saustromb 24 Claffter quater stukh gemacht. Vnd Versezt a 4 fl	96,-
Dan bey Versetzung der alten quater Maister Tag 4. a 30 xr	2,-
dan 8 gesellen Tag a 27 xr	3, 36

74 Grad je bil za umetnostni spomenik razglašen leta 1990; Uradni list Republike Slovenije, 1990/35, p. 1777. Za podatek se zahvaljujem kolegici Nataši Podkrižnik, konservatoriki Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine v Celju.

75 Stopar 1995, p. 21.

76 Varstvo spomenikov, XXXII, Ljubljana 1990, p. 248.

77 Glej tudi: Varstvo spomenikov, XXXIII, Ljubljana 1991, p. 310.

bey dem Keller 1 Sturz, und Stall Thier ain seiten stain gemacht	1, 30
Dan ein Cammin in das Taffel Zimmer gemacht. Accortierter pr	24,-
Item Cammintl ain Cammin pr	18,-
Dan das Vhr Fenster, nach ausge:	
Zaigetn Ihro Exll: abriss pr	40,-
dan 719 Jahr gesellen Tag, beyden quatern 12 Tag a 27 Xr	5, 24
dan 2 Vhr gwicht stainer gemacht	1,-
	241 fl 30 xr
Vor das Vhr Fenster so Pr: 40 fl aingesezt Passiere acht und Zwanzig gulden	
Faistriz dem 20 Fb 720	
Ignatius Maria gr v: Atthembs	

PRILOGA II.

Zgodovinski arhiv Ptuj, R-33, Kronika mestne župnije Ptuj 1732-1840, p. 232.

Capellen des Heil: DISMAE

Außfürliche Vorstöllung

Nachdeme die Confaederation unter dem Schuz deß heiligen Dismae zum Trost der Sterbenden Anno 1719 in Hießiger Hautb Pfarr ihren Vrsprung genohmen /: Von dißsen allen mit mehrer außführlihkheit in dem darzu gewidmeten Albo eingetragner zu finden:/ wurde gleich das folgende Jahr darauf Anno 1720 unter an Läithung des Hern Max Leopold Steher Keyserl: Post=Mäister alß ertsen Vrheber und Beförderer diser Confaederation.

Von denen damahligen zu erst erstandenen Confaederierten Mitgliedern, so anfangs 26 an der Zahl warenn, eine Zu Ehren ihres heill. schuz Patron herliche Cäpell und altar an dem orth, wo Vorher St: Catharinae altar gestanden, erbauet; Zu dessen gebau der damahlige Dr: handt Hautb und StattPfarr Herr H. Maximilianus Haipl mit ansehlicher Summa Beygeholfen, und die übrige Hrn Confaederierte alß erste Mitglieder Nach proportion auch das Ihrige Vill Mildiglich beygetragen. der altar ist auf Märml arth gipsieret, das altar Blat und das gemähl al in Fresco in dem gewölb hat der Kunstreicher Mahler (prazen prostor) Verförtiget.

Diese Kapelle des H. Dismas stand Vorhin, wo jetzt die Kreuzkapelle stehet: das Kreuzbild aber ist im Jahre=1772 statt dem des H: Dismas zur Verehrung aufgestellt worden, weil man selbes Von dem Altar unterm Chor hieher übersezet hat.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Erneuerung des Schlosses Podčetrtek in den Jahren 1715-1723

Ignaz Maria von Attems-Heiligenkreuz (1652-1732) gehört zu den wichtigeren steirischen Auftraggebern zur Zeit des Barock. Aufgrund der Archivalien konnte ein genaueres Bild über die Baukunst von Ignaz Maria und über die Barockisierung des Schlosses Podčetrtek (Landsberg) in den Jahren 1715-1723 gewonnen werden. Für das Schloß und im Schloß schufen zu dieser Zeit der Bildhauer Gregor Božič aus Laško, der Steinmetz Matija Pacht aus Celje, der Marmoraltar (der gleiche befindet sich auf Schloß Slovenska Bistrica) ist wahrscheinlich Werk eines Ljubljanaer Steinmetzes. Dem Namen nach sind uns folgende Maler bekannt: Franc Ignac Flurer, Janez Jakob Reisser und Jakob Schriener aus Brestanica. Flurer

dürfte im Auftrag von Attems in der ersten Hälfte des Jahres 1718 in Brežice zu malen begonnen haben, bis zu seiner Übersiedlung nach Graz im Jahre 1723 lebte er auf den untersteirischen Schlössern seines Auftraggebers. Viele bedeutende Fragen, etwa die Geschichte der Galerie der Attems-Heiligenkreuz, deren Anfänge in Krain wohl bereits um die Mitte des 17. Jahrhunderts zu suchen sind, blieben unbeantwortet.

Nach dem Zweiten Weltkrieg begann Schloß Podčetrtek zu verfallen, unter dem bröckelnden Verputz kommen Barockfresken zum Vorschein, die unser Wissen über diese Maltechnik in der Steiermark wesentlich vermehren könnten. Es ist zu befürchten, daß es nicht mehr dazu kommt, befindet sich das Schloß doch - trotz hinlänglichem Denkmalschutz - in desolatem Zustand.

VIRI IN LITERATURA

Arhiv Republike Slovenije, Graščinski arhivi XIX, Podčetrtek, Hartenstein, Olimlje, Dominicalia, fasc. 7, ovoj 1715; fasc. 8, ovoj 1716,

- 1717, 1718, 1720, 1721; fasc. 9, ovoj 1722, 1723. Graščinski arhivi XXXI, Slovenska Bistrica 1, fasc. Dominicalia.
- Arhiv Republike Slovenije, Zapuščinski inventarji, fasc. 1. lit. A št. 10, 12; fasc. 3. lit. A. št. 66.
- Nadžkofijski arhiv Ljubljana, Krstne knjige: Ljubljana, sv. Nikolaj 1643–1653.
- Zgodovinski arhiv Ptuj, Kronika mestne župnije Ptuj 1732–1840.
- Cevc, A. (1964): Stari tuji slikarji II. Slovenska Štajerska in Prekmurje. Razstavni katalog. Ljubljana.
- Cevc, A. (1989): Flurer, Franz Ignaz. Enciklopedija Slovenije 3. Ljubljana.
- Ciglencečki, M. (1998): Portreti nadžupnikov, dekanov in proštov v ptujski mestni župnijski cerkvi sv. Jurija. Ptujška župnijska cerkev sv. Jurija. Ptuj.
- Cimperman–Lipoglavšek, M. (1972): Iluzionistične poslikave gradov v lasti družine Attems na slovenskem Štajerskem. Zbornik za umetnostno zgodovino (Ljubljana) n.v. IX.
- Curk, J. (1967): Topografsko gradivo VI. Sakralni spomeniki na območju občine Šmarje pri Celju. Celje.
- Curk, J. (1968): Ozemlje slovenjebistriške občine. Ljubljana.
- Curk, I. in J. (1970): Ptuj. Ljubljana.
- Curk, J. (1977): Mestna proštijška cerkev v Ptuj. Ljubljana.
- Curk, J. (1983): Nekdanji jezuitski kolegij v Mariboru in njegov gradbeni mojster Janez Fuchs. Časopis za zgodovino in narodopisje (Maribor) n.v. 19.
- Curk, J. (1996): Proštijška cerkev na Ptuj. Časopis za zgodovino in narodopisje (Maribor) n.v. 32.
- Curk, J. (1998): Oris gradbene zgodovine proštijške cerkve na Ptuj. Ptujška župnijska cerkev sv. Jurija. Ptuj.
- DEHIO Handbuch, Die Kunstdenkmäler Österreichs. Graz, Wien 1979.
- Frank, V., Šerbelj, F. (1990): Kratka zgodovina grofov Attems. Zbornik občine Slovenska Bistrica II. Slovenska Bistrica.
- Guelmi, G. (1783): Storia genealogico–cronologica degli Attems. Gorizia.
- Heiß, G. (1990): Standeserziehung und Schulunterricht. Zur Bildung des neiderösterreichischen Adligen in der frühen Neuzeit. Adel im Wandel. Rosenburg. (Razstavni katalog).
- Ilwof, F. (1897): Die Grafen von Attems Freiherren von Heiligenkreuz in ihren wirken in und für Steiermark. Graz.
- Koblar, A. (1900): Ljubljančani v 17. stoletju. Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko (Ljubljana) X.
- Kohlbach, R. (1951): Die barocken Kirchen von Graz. Graz.
- Kraus–Müller, U. (1982/83): Franz Ignaz Flurer (1688–1742). Graz (Razstavni katalog).
- Kropej, A. (1998): Vprašanje avtorstva fresk v Dizmovi kapeli proštijške cerkve na Ptuj. Ptujška župnijska cerkev sv. Jurija. Ptuj.
- Kvas, T. (1962–1964): Grajsko stopnišče v Brežicah. Varstvo spomenikov (Ljubljana) IX.
- Lipoglavšek, M. (1983): Iluzionistično slikarstvo 18. stoletja na Slovenskem. Zbornik za umetnostno zgodovino (Ljubljana) n. v. XIX.
- Menaše, L. (1994): Marija v slovenski umetnosti. Celje.
- Mlinarič, J. (1985): Seznam imen iz Latinske kronike. Ruška kornika. Maribor.
- Murovec, B. (1996): Grafični listi po Simonu Vouetu in Charlesu Le Brunu kot podlage za baročne stropne poslikave na Kranjskem in Štajerskem. Acta historiae Slovenica (Ljubljana) 1.
- Polajnar–Frelj, N. (1997): Črni kamniti oltarji ob koncu 17. in na začetku 18. stoletja v Sloveniji. Ljubljana. (Magistrska naloga v tipkopisu).
- Prichegger, H. (1962): Die Untersteiermark in der Geschichte ihrer Herrschaften und Gültten, Städte und Märkte. München.
- Resch, W. (1993): Grazer Barockpalais – Ihre Stellung im überregionalen Kontext. Barock–regional–international Kunsthistorisches Jahrbuch (Graz) 25.
- Schivitz von Schivitzhoffen, L. (1905): Der Adel in Matriken des Herzogtums Krain. Görz.
- Smole, M. (1982): Graščine na nekdanjem Kranjskem. Ljubljana.
- Slekovec, M. (1895): Wurmberg. Maribor.
- Stopar, I. (1991): Grajske stavbe v vzhodni Sloveniji 2. Ljubljana.
- Stopar, I. (1993): Grajske stavbe v vzhodni Sloveniji 5. Ljubljana.
- Stopar, I. (1995): Grad Podčetrtek. Ljubljana.
- Šerbelj, F. (1983): Umetnostni spomeniki v občini Slovenska Bistrica. Zbornik občine Slovenska Bistrica II. Slovenska Bistrica.
- Šijanec, F. (1957): Krog Attemsovih freskantov. Kronika (Ljubljana) V.
- Šorn, J. (1959): Nekaj gradiva za študij našega baroka. Zbornik za umetnostno zgodovino (Ljubljana) n. v. V–VI.
- Štular, H. (1982): Tapiserija v Sloveniji. Razstavni katalog. Narodni muzej. Ljubljana.
- Vrbnjak, V. (1985): Osnovno šolstvo v Rušah do leta 1918. Ruška kronika. Maribor.
- Vrišer, S. (1992): Baročna kiparstvo na slovenskem Štajerskem. Ljubljana.
- Zeri, F. in Rozman, K. (1997): Evropski slikarji. Katalog stalne zbirke. Narodna galerija. Ljubljana.
- Žvanut, M. (1994): Od viteza do gospoda. Ljubljana.